

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

6. СОЦІАЛЬНА І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

5–7 класи

Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затверджена наказом МОН 19 лютого 2021 р. №235 (у редакції наказу МОН від 09.08.2024 № 1120), передбачає, що *соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь реалізується через обов'язковий інтегрований курс.*

Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі рекомендовані такі модельні навчальні програми інтегрованого курсу:

Назва модельної навчальної програми	Гриф надано наказом МОН
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Василенко С.В., Коваль Я.Ю., Колотій Л.П.)	№ 795 від 12.07.2021
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2022 року) (авт. Гущина Н. І., Василяшко І. П.)	№ 1226 від 10.10.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2022 р.) (авт. Хитра З. М., Романенко О. А.)	№ 1226 від 10.10.2023
	№ 1226 від 10.10.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О., Волощенко О., Гриньова М., Дяків В., Козак О., Овчарук О., Седоченко А., Сорока І., Страшко С.)	№ 795 від 12.07.2021
«Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Андрук Н. В., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л.)	№ 883 від 24.07.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гущина Н. І., Василяшко І. П.)	№ 1001 від 16.08.2023
«Здоров'я, безпека та добробут. 7–9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Василенко С. В., Колотій Л. П.)	№ 1001 від 16.08.2023

«Здоров'я, безпека та добробут. 7-9 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шиян О. І., Дяків В. Г., Седоченко А. Б., Страшко С. В.)	
«Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2022 року) (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л.)	

Модельні навчальні програми розміщені на офіційному вебсайті [Міністерства освіти і науки України](#) та вебсайті [ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»](#).

Типовим навчальним планом нової редакції Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти на реалізацію соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі визначено **одну годину** (відповідно до мінімальної кількості годин, визначених базовим навчальним планом базової середньої освіти). Для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених державним стандартом, **рекомендуємо** в навчальному плані закладу освіти використовувати години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами та **збільшувати кількість навчальних годин на тиждень на вивчення інтегрованого курсу** в межах максимальної кількості годин, передбачених для цієї освітньої галузі (згідно з додатками 1, 2 Типової освітньої програми).

Інтегрований курс за вибором закладу освіти з урахуванням освітніх потреб учнівства **може бути доповнений одним із курсів соціального, емоційного та етичного спрямування**.

Курси соціального, емоційного та етичного спрямування впроваджують за рахунок годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами як вибіркові освітні компоненти.

Оскільки галузь є цілісною як за змістом, так і за очікуваними результатами навчання, зазначені курси мають бути взаємоузгодженими з інтегрованим курсом. У разі наявності однакових тем в обраних модельних навчальних програмах інтегрованого курсу і вибіркового курсу вчитель / учителька вносить відповідні зміни в навчальні програми так, щоб вони не дублювали одна одну.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут»

Метою навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» є формування в учнівства відповідальності за здоров'я, добробут, безпеку та навколишнє середовище, його соціальної залученості та активності через формування здорового способу життя, життєвих навичок, упевненості в собі, розвиток підприємливості, фінансової грамотності, активного громадянства, доброчесності для безпеки, добробуту та сталого розвитку.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» спрямований на формування і розвиток ключових, предметних і наскрізних компетентностей, сприятливих для здоров'я, безпеки, добробуту, успішної соціалізації та самореалізації особистості.

Інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут» має практикоорієнтований характер, ураховує нові умови освітньої діяльності: варіативність соціально-територіальних і родинних умов життя, що впливає на пізнавальні потреби і життєві цінності дітей; оновлення освітнього середовища; інклюзивне навчання; подолання різних проявів дискримінації; розвиток критичного мислення; партнерство з батьками, громадою.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класах має базуватися на результатах, здобутих учнівством на адаптаційному циклі навчання (5–6 класи) під час вивчення цього курсу.

Методика проведення уроків інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класах має базуватися на засадах сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості всіх учасників освітнього процесу (учнів, педагогів, сім'ї та громади), що передбачає використання особистісного діалогу як домінантної форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включати спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки та самопізнання.

Зміст інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класі має відображати ціннісні орієнтири Нової української школи: унікальність й талановитість кожної дитини, відсутність дискримінації, формування цілісного світогляду, становлення вільної особистості, гармонійний фізичний та психоемоційний розвиток, добробут та безпека, утвердження людської гідності та доброчесності, визнання своєї ідентичності й активне громадянство.

У видах навчальної діяльності має бути закладено алгоритм навчання, що інтегрує дослідницький, особистісно зорієнтований, компетентнісний підходи. Для здобувачів освіти це процес цілеспрямованого закономірного розвитку умінь цілепокладання, цілевиконання, у межах якого забезпечується свобода вибору мети, способів і засобів її реалізації, рефлексія.

Особливого значення в дидактико-методичній організації навчання у 7 класі надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Увага вчителя / вчительки має бути зосереджена на проведенні занять з використанням активних форм і методів навчання: роботи в парах та групах, евристичних бесід, ділових та рольових ігор, презентацій, навчальних дискусій, мозкових штурмів, круглих столів, конкурсів проєктів та дослідницьких робіт, навчальних тренінгів, кейсметодів, практичних групових й індивідуальних вправ, створення скрайбів та інфографіків, моделювання певного виду діяльності або ситуацій, STEM-проєктів, написання бізнес-планів або програм, екскурсій, інтерв'ю, розробці концептуальних карт, аналізу життєвих ситуацій тощо.

Навчання інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» спрямоване на формування в здобувачів освіти критичного мислення — умінь працювати з різними джерелами інформації та формулювати обґрунтовані запитання до них, що визначено Державним стандартом базової середньої освіти. До стратегій розвитку критичного мислення дітей підліткового віку належить: встановлення зв'язку із життєвим або особистим досвідом учнів; розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою; висловлювання оцінювальних суджень з опорою на текст і власний досвід; продукування своїх рішень щодо розв'язання проблемної ситуації.

Для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану рекомендовано проводити на уроках психологічні хвилинки, які можна здійснювати відповідно до рекомендацій, розміщених на сайті Інституту модернізації змісту освіти (<https://is.gd/ocxHD8>), використовувати просвітницькі матеріали з офіційних сайтів, зокрема, UNICEF Ukraine, МВС України (наприклад, «Як поводитися в разі виявлення підозрілих предметів?» (<https://cutt.ly/NEVRVAp>), The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), «З чого починається безпека» (<https://cutt.ly/BT7AK2e>). Практичні поради щодо збереження та зміцнення здоров'я запропоновані на офіційних сайтах МОЗ України та Центру Громадського здоров'я. Всеукраїнські уроки з безпеки дорожнього руху для дітей розміщені на офіційному сайті «Безпечна країна» (<https://mvs.gov.ua/>).

Кількість годин на вивчення кожного тематичного розділу інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 7 класі, зміст, обсяг і послідовність пропонованої учням інформації, організація її засвоєння можуть змінюватися відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес (в умовах воєнного часу, наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

Обравши *модельну* навчальну програму, учитель / учителька на її основі складає *навчальну* програму, у якій зазначає *послідовність* й орієнтовний *час* вивчення тем у 7 класі. У *модельній* навчальній програмі *запропоновані* послідовність вивчення тем, зміст і види навчальної діяльності, які є *орієнтовними*. Тому з *модельної* навчальної програми вчитель / учителька до кожної теми *навчальної* програми *добирає* з-поміж запропонованих або ж додає ті *елементи змісту* й *способи діяльності*, що в умовах певного навчального закладу й класу є *найоптимальнішими* для кожного учня / учениці та для учнівської спільноти класу.

Звертаємо увагу, що в новій редакції Типової освітньої програми визначені вимоги до укладання навчальних програм на основі модельних навчальних програм (додаток 6).

Важливі спільні для всіх модельних навчальних програм характеристики й особливості їх реалізації полягають у тому, що вони в цілому:

забезпечують у повному обсязі досягнення обов'язкових результатів Державного стандарту базової середньої освіти в галузі «соціальна та здоров'язбережувальна»;

базуються на інноваційних методиках відповідно до концепції Нової української школи;

логічно поєднують міжпредметні складники змісту;

враховують знання, уявлення і уміння учнів, здобуті у початковій школі;

доступні підліткам за змістом і повністю відповідають особливостям циклу базової освіти;

передбачають активну навчально-пізнавальну діяльність дітей із пріоритетністю дослідницьких, творчих, проблемно-пошукових методів навчання.

Ураховуючи триваючу широкомасштабну війну російських окупаційних військ, фактично на всій території України вбачаємо за необхідність доповнити зміст модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» питаннями особистої безпеки, пов'язаними з ризиками воєнного часу. Педагогам необхідно включити відповідні питання у зміст навчальної програми закладу, передбачивши їх вивчення на початку навчального року. Для цього пропонуємо скористатися навчальною програмою з «Основ здоров'я» для 5–9 класів, у яку в 2022 році були внесені відповідні зміни.

8–9 класи

Основи здоров'я

Відповідно до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 405, на вивчення предмета “Основи здоров'я” у 8–9 класах передбачена 1 година на тиждень.

Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2023/2024 навчальному році здійснюватиметься за оновленою навчальною програмою (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698).

В оновленій навчальній програмі розширено зміст модулів з питань особистої безпеки. Додано питання, що пов'язані з ризиками воєнного часу, зокрема: сигнали оповіщення населення, дії під час повітряної тривоги, обстрілу тощо, надійне і ненадійне укриття, протимінний захист та поводження з вибухонебезпечними і незнайомими предметами, надання домедичної допомоги та психологічної самодопомоги, поведінка з озброєними людьми, виживання в екстремальних ситуаціях тощо. Зазначені питання включені у зміст розділу навчальної програми, який в оновленій програмі має назву «Безпека і здоров'я людини» і який вивчають на початку навчального року в кожному класі. Оновлений зміст розділу для його реалізації потребує більше навчального часу, тому рекомендуємо для цього використовувати резервні години, передбачені навчальною програмою.

У програмі для 8 класу в розділі 2 «Фізична складова здоров'я» додано питання безпеки харчування в умовах воєнного стану; тему «На порозі дорослого життя», яка розглядалася в розділі 1 «Здоров'я людини» (перенесено в розділ 3 «Психічна і духовна складові здоров'я»); зміст теми «Безпека в побуті й навколишньому середовищі» (розділ 4. Соціальна складова здоров'я) доповнено питаннями впливу воєнних дій та терористичних актів на навколишнє середовище і виконанням практичних завдань «Відпрацювання алгоритмів дій під час хімічної, біологічної, радіологічної загрози забрудненню навколишнього середовища у результаті воєнних дій».

Навчання учнівства поведженню з вибухонебезпечними та незнайомим предметами, протимінному захисту пропонуємо здійснювати відповідно до методичних рекомендації щодо проведення бесід з учасниками освітнього процесу з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та правил безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях (лист МОН від 17.03.2022 № 1/3485-22).

КУРСИ СОЦІАЛЬНОГО, ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Державний стандарт базової середньої освіти визначає для соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі (далі – СЗО) орієнтовний зміст і вимоги до результатів навчання – галузевих (предметних) і ключових компетентностей, а також наскрізних умінь.

Оновлена Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024) передбачає, що соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь реалізується через інтегрований курс (наприклад, «Здоров'я, безпека та добробут»), **який у 5–6 класах може бути доповнений одним із курсів соціального, емоційного та етичного спрямування за рахунок годин навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами за умови, що для цих курсів заклад освіти використовує модельні навчальні програми, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», або навчальні програми, які отримали гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі» в установленому порядку.**

Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі рекомендовані такі модельні навчальні програми для закладів загальної середньої освіти:

«Етика. 5–6 класи» (авт. Ашортія Є. Д., Бакка Т. В., Желіба О. В., Козіна Л. Є., Мелешенко Т. В., Щупак І. Я.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Етика. 5–6 класи» (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Кришмарел В. Ю.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Вчимося жити разом. 5–6 класи» (авт. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Лаврентьєва І. В., Хомич О. Л.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Культура добросусідства. 5–6 класи» (авт. Араджионі М. А., Козорог О. Г., Лебідь Н. К., Потапова В. І., Унгурян І. К.) – наказ МОН від 12.07.2021 № 795;

«Духовність і мораль в житті людини і суспільства. 5–6 класи» (авт. Жуковський В. М., Сіданіч І. Л., Грищук Д. Г., Губеня І. І., Лахман Н. М.) – наказ МОН від 09.02.2022 № 143.

Відповідно до нової редакції Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024), навчальне навантаження на тиждень для вивчення зазначених курсів передбачає 0,5 години. У Типовій освітній програмі (додаток 3) зазначено, що заклад освіти може планувати вивчення певного навчального предмета або інтегрованого курсу концентровано. Навчальні предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень рекомендовано вивчати протягом одного семестру. Вважаємо за доцільне включати ці курси у розклад саме в першому семестрі, ураховуючи їх адаптаційну спрямованість.

Навчальні заняття з предметів «Етики», «Вчимося жити разом», «Культура добросусідства», «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» можуть бути схожі на дослідницьку лабораторію, дискусійний клуб, де кожен / кожна учень / учениця має змогу індивідуально чи в групі дослідити ті чи інші проблеми, висловитися, поміркувати вголос, поділитися враженнями та власним досвідом. Варто якнайширше залучати життєвий досвід учнів, спонукаючи їх до активного спілкування з родиною, близькими та оточенням. Один – два уроки в навчальному році можна проводити як родинні / шкільні свята, під час яких діти не просто демонструють власні досягнення в царині навчального матеріалу, а спілкуються зі своїми батьками / представниками родини / близькими дорослими та представниками сімей однокласників і однокласниць, учителями, запрошеними особами. Це відкриває перспективу позаурочної діяльності учнівства, наприклад у реалізації групових проєктів.

Викладати курси морального спрямування можуть педагогічні працівники за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

Курс *етики* орієнтований на формування в здобувачів освіти ключових компетентностей – громадянської, соціальної, здоров'язбережувальної, загальнокультурної, інформаційно-цифрової, уміння навчатися протягом життя та відповідних загальногалузевих компетентностей.

Уявлення про цінності, що засвоюють учні й учениці, має ґрунтуватися не лише на авторитеті вчителя / вчительки чи авторських колективів підручників. Учителеві / учительці не варто вчити учнів та учениць брати на віру певний погляд на життя. Варто допомогти школярству самостійно знайти основи для розбудови гармонійного щасливого та повноцінного життя. Етичні категорії та поняття мають обговорюватися на найбільш зрозумілих і близьких учнівству етичних прикладах українських реалій, ситуаціях з життя найближчого оточення, зокрема й пропонованих у підручниках. У навчанні особливого

значення потрібно надавати розвитку вмінь учня / учениці робити моральний вибір, формулювати, пояснювати й обґрунтовувати власну позицію і поведінку та позицію інших людей. Тому всі важливі питання і поняття етики обов'язково мають обговорюватися в процесі вільної та відкритої інтерактивної комунікації за участі всіх учнів та учениць класу, які мають можливість порівнювати свою точку зору як з думкою учителя / вчительки, так і однокласників та однокласниць.

Під час викладу навчального матеріалу необхідно враховувати сприйняття сучасних дітей з їх кліповим мисленням, адаптувати його до рівня їх сприйняття. Радимо використовувати для подачі матеріалу таблиці, малюнки, слайди, фотоілюстрації, хмари слів, карикатури, схеми, що дозволяє систематизувати, упорядковувати інформацію, розвивати логічне й аналітичне мислення. Також потрібно використовувати різні матеріали для роботи, які близькі сучасним дітям: відеоматеріали, мультфільми, притчі, вірші, ігри, документи / джерела, ситуації з життя, біографії, фольклор тощо. Ефективність уроку буде залежати від побудови роботи, яка передбачає врізноманітнення діяльності. Учні та учениці мають учитися пояснювати, коментувати, аргументувати, пропонувати, порівнювати, створювати, наводити приклади. Вони мають вчитися висловлювати свої думки, погляди, формувати ставлення. З цією метою пропонуємо роботу організувати як самостійно, так і в парах, групах, усім разом. Рекомендовано використовувати мотиваційні завдання на початку кожного уроку; здійснювати самооцінювання та взаємооцінювання, оцінювання вчителем / учителькою з використанням технік формувального оцінювання; надавати й отримувати зворотній зв'язок; вимірювати атмосферу класу та формувати позитивне середовище. У кінці кожного уроку для осмислення матеріалу корисно проводити рефлексію.

Метою предмета «*Вчимося жити разом*» (ВЖР) є сприйняття учнівством моральних цінностей і набуття ними здатностей, сприятливих для етичної поведінки в контексті загальнолюдських цінностей, фундаментальних прав людини й ідей сталого розвитку. Особливістю навчального предмета є наголос на набуття учнівством соціальних і психологічних компетентностей, сприятливих для етичної поведінки, соціалізації і самореалізації особистості, зокрема, таких компетентностей: – когнітивних (критичне та системне мислення, логічне обґрунтовування позиції, творчість, оцінювання ризиків, ухвалення рішень, розв'язування проблем, вміння вчитись); – емоційних (розбудова позитивної самооцінки, керування емоціями, співчуття, мотивація успіху і гартування волі, ініціативність); – соціальних (ефективне спілкування, співпраця з іншими, мирне розв'язування конфліктів, протистояння негативним соціальним впливам тощо).

Зміст курсу для 5 – 6 класів структуровано за змістовними лініями і відповідною тематикою:

Змістовна лінія	Тематика
Базові поняття	Вступний тренінг
Цінності	Роль цінностей у житті людей
Соціальні компетентності	Унікальність людини
	Повага до різноманіття
	Що сприяє порозумінню між людьми
	Коло стосунків
	Ефективне спілкування
	Конструктивне розв'язання конфліктів
	Командна робота
	Протидія тиску, насильству і цькуванню
	Безпека в інтернеті
Психологічні компетентності	Емоційна грамотність
	Планування часу
	Критичне мислення
	Ухвалення рішень
	Розвиток творчості
	Постановка і досягнення мети
Екологічна компетентність	Екологічна відповідальність
Оцінювання за курсом	Підсумкове завершальне оцінювання

Головною ознакою навчання за предметом ВЖР є зосередження на розвитку особистого потенціалу учнівства та покращення стосунків у його соціальному середовищі. Це забезпечується дотриманням таких принципів: партнерство між учнівством і вчителем / учителькою, які є фасилітаторами освітнього процесу; інклюзивність – усі учні й учениці класу залучені до навчальної діяльності; активне навчання, що враховує індивідуальні стилі сприйняття і стратегії навчання учнівства: робота в групах, мозковий штурм, проекти, тематичні дослідження, рольові ігри тощо; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя (важливих для безпеки, здоров'я, соціалізації та самореалізації учнів). Пріоритетними методами навчання є дослідницькі, творчі, проблемно-пошукові. Формами організації діяльності дітей є колективна, групова, індивідуальна. Особливу увагу приділено організації групової роботи учнівства. Увага вчителя / вчительки має бути зосереджена на проведенні занять із використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів та учениць: роботі в групах, обговоренні, мозкових штурмах, розробленні

концептуальних карт, рольових іграх, дискусіях, творчих проектах, інтерв'ю, аналізі життєвих ситуацій, моделюванні розв'язання проблеми тощо. Детально методи викладання предмета наведено в онлайн-курсі для педагогів «Вчимося жити разом» <http://lt.multycourse.com.ua/ua/>.

Оцінювання навчальних досягнень учнівства за цим навчальним предметом передбачає вхідне діагностувальне, формувальне (поточне) і підсумкове. На початку вивчення рекомендовано проведення діагностувального оцінювання, а після завершення кожного року навчання – підсумкове. Це надасть змогу оцінювати прогрес учнівства в розвитку психосоціальних навичок. Для цього вчителю / вчительці рекомендуємо використовувати онлайн-анкети «До» і «Після», які розроблено спеціально для діагностувального та підсумкового оцінювання. Рекомендовані інструменти оцінювання наведено за покликанням: <http://autta.org.ua/ua/resources/Modelni-prohramy/VZHR>.

Концептуальну основу курсу «*Культура добросусідства*» становлять положення інтегрованого, компетентнісного та діяльнісного підходів.

Предмет «Культура добросусідства» спрямований на підтримку широкої соціальної інклюзії, міжкультурної і миротворчої освіти, розвиток освіти впродовж життя та демократизацію освітнього середовища в Україні. Цей навчальний предмет розроблений для полегшення адаптації дітей до нових умов навчання і їхньої успішної інтеграції в нових колективах або громадах. Нині це набуває особливої актуальності через війну, що триває, оскільки багато дітей вимушено залишили свої оселі та звичне середовище й набули статусу ВПО, а також у зв'язку з активізацією процесу європейської інтеграції України, глобалізації і активної трудової міграції українського населення. Зміст предмета та пропонувані види діяльності є допоміжним інструментом для того, щоб швидше познайомити дітей між собою та згуртувати, адаптувати їх до нових умов навчання в школі й новому колективі, розвивати конструктивну взаємодію і навички ненасильницької комунікації, сприяти зниженню конфліктного потенціалу і створенню комфортної психологічної атмосфери в класі.

Навчання методики викладання «Культури добросусідства» можна пройти на базі обласного ЗППО або ж самостійно опрацювати асинхронний онлайн-курс «Як викладати «Культуру добросусідства» в базовій школі». Перед початком навчання варто попередньо ознайомитися з інструкцією на стартовій сторінці курсу. Зареєструватися й пройти безкоштовне навчання за онлайн-курсом можна за покликанням <https://kdukraine.com/courses/culture-of-good-neighborliness-in-basic-school/>.

Додаткові ресурси для реалізації змісту предмета «Культура добросусідства» (модельні програми, календарно-тематичне планування, поурочні методичні розробки, критерії оцінювання, детальні методичні рекомендації щодо використання анімаційних роликів тощо) розміщені в електронній збірці: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka-zbirka-predmet-kultura-dobrosusidstva-dlya-5-6-klasiv-nush/>. Також на сайті www.kdukraine.com можна завантажити анімаційні ролики, розроблені для викладання «Культури

добросусідства», познайомитися з регіональним досвідом і напрацюваннями педагогів, відеозаписами майстер-класів від розробників та експертів курсу і вчителів-практиків, які відбувалися під час всеукраїнських конференцій, робочих нарад із питань впровадження цього курсу.

Коефіцієнт корисної дії «Культури добросусідства» буде значно вищим, якщо окремі теми цього курсу додатково опрацьовуватимуться під час годин спілкування або на ранкових зустрічах. Для цього можна використовувати методичні розробки збірки «Культура добросусідства: Я. Ми. Країна» (<https://kdukraine.com/wp-content/uploads/2023/05/i-we-kraina-nova-2022.pdf>). Ця збірка також буде корисною для тих, хто працюватиме в 7–9-х класах з матеріалами предмета «Культура добросусідства» в позаурочному форматі.

Для налагодження ефективної взаємодії з батьками в освітньому процесі класний керівник може скористатися відповідною програмою і методичними рекомендаціями «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства»: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkiivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>.

Освітньою метою курсу морального спрямування «**Духовність і мораль в житті людини і суспільства**» є розкриття змісту духовності та моралі, особливостей і цінностей духовної і моральної поведінки особистості в сім'ї, класі, громаді, державі, природі та формування відповідних компетентностей.

Авторами І. Л. Сіданіч, О. Г. Рогова, Є. А. Сурело розроблено методичний посібник для вчителя, який містить усі розробки уроків та мультимедійні презентації для підготовки до уроків. Методичні матеріали: навчальна програма, календарно-тематичне планування, орієнтовні конспекти уроків, мультимедійні презентації, критерії оцінювання та ін. розміщено на сайті підтримки <https://www.surelo.com.ua>.

Інші курси духовно-морального спрямування можуть вивчатися за рахунок варіативного складника в початковій школі, а також у 8–11 класах. Такі курси мають світоглядне, культурне та освітньо-виховне спрямування й не є вченням віри, не ставлять за мету залучення до певної конфесії, не включають релігійних обрядів. Викладання означених курсів передбачає виховання в учнівства поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві. Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є нав'язування вчительською / вчителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Рекомендовано в освітньому процесі використовувати такі програми з грифом МОН України:

навчальна програма курсу «Основи християнської етики. 1–4 класи ЗЗСО» (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Бойко Н. Л., Когут В. Й.); <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1naji5evqns8bjx02T5heQCBMb3PAgdNa/edit?gid=533507180#gid=533507180>

навчальна програма «Основи християнської етики. 5–6 класи» для ЗЗСО (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Павлова О. В., Коваль О.П., Когут В. Й., Кошло О. Я. та ін.);
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1X8zwbTUAqAi319sNqX6IzhbA23ygQ-mT/edit?gid=421253853#gid=421253853>

навчальна програма «Основи християнської етики. 7–9 класи» для ЗЗСО (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Мудрик Л. Є., Павлова О. В., Коваль О.П., Ротченкова Н. І.);
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1X8zwbTUAqAi319sNqX6IzhbA23ygQ-mT/edit?gid=35720038#gid=35720038>

навчальна програма «Основи християнської етики. 10–11 класи» (Жуковський В. М., Самолюк Г. С., Мудрик Л. Є., Павлова О. В., Неумитий В. М., Жаровська Н. В.);
https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Cs1d6hi6Y_fmKY0Y6I28XDrUxA7uo2SJ/edit?gid=1125160089#gid=1125160089

навчальна програма «Основи християнської етики» для 1–11 класів (Сохань Г. С., Гусаков І. М., Гусак М. Є., Пономарьова М. С., Кушнір І. М.);
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit?gid=792878251#gid=792878251>

навчальна програма курсу «Християнська етика в українській культурі. 5–9 класи» (Красікова Г. І.);

навчальна програма «Мораль, духовність і етика в українській культурі. 5–6 класи» (Красікова Г. І., Красікова Н. В., наук. кер. Бех І. Д.).

Перелік програм курсів за вибором розміщено за покликанням:
<https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit?gid=792878251#gid=792878251>.

Вивчення зазначених курсів у закладах загальної середньої освіти потребує письмової згоди батьків учня / учениці та відповідної підготовки вчителя / вчительки.

Відповідно до чинного законодавства України, викладати такі курси можуть особи, які мають педагогічну освіту та документ про проходження відповідної курсової підготовки. Курси духовно-морального спрямування потрібно викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість, надавати їй можливість відвідувати навчальні заняття й позакласні заходи з курсу.

Для педагогів, батьків та учнів «Національним університетом «Острозька академія» створено електронний ресурс «Цінності», на якому розміщено електронні версії навчальних програм, курсів за вибором, посібники, розробки уроків, довідкова та методична література тощо (<https://tsinnosti.com/>).

Для використання в освітньому процесі рекомендуємо створений Європейським Центром імені Вергеланда спільно з Радою Європи посібник «Дороговкази. Політика і практика вивчення релігій і нерелігійних світоглядів в інтеркультурній освіті», мета якого – допомогти розробникам освітньої політики, школам, педагогічним навчальним закладам, а також усім іншим

учасниками освітнього процесу втілити Рекомендації CM/Rec(2008)12 Комітету Міністрів країн-членів Ради Європи з релігій і нерелігійних переконань в інтеркультурній освіті в життя в конкретних державних, регіональних та місцевих контекстах (<https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-prav-liudyny-ta-aktyvnoi-uchasti-dlia-molodi/dorogovkazi>).
